

Gullstånds i Kristianstads Vattenrike **- undersökning år 2000**

Kjell-Arne Olsson
Oktober 2000

Bakgrund

Gullstånds har sina enda nordiska förekomster i Skåne. I *Rödlistade arter i Sverige 2000* är den klassificerad som sårbar (VU). Förutom längs Helgeås nedre lopp är gullstånds sedan gammalt känd från några få lokaler vid Västra Ringsjön och Rönneåns övre lopp. För några år sedan återupptäcktes arten på en lokal i den övre delen av Kävlineåns vattensystem och i år har flera förekomster vid Östra Ringsjön tillkommit. I Danmark är gullstånds sedan länge utgången (senast antecknad 1820). I dess övriga utbredningsområde i centrala och östra Europa anses arten vara i försvinnande på många håll.

Tidigare fynd och inventeringar

Fynd och insamlingar av gullstånds före 1980 finns dokumenterade i Skånes Floras kortregister som finns arkiverat på Botaniska Museet i Lund. En sammanställning över dessa fynd har gjorts i **tabell 1** och omfattar ca 30 lokaler från Araslövssjön i norr till Yngsjö i söder. Lokalerna har koordinatsatts och finns karterade på **karta 1 a-c**. Det kan påpekas att det exakta läget för vissa lokaler är osäkert som följd av oprecisa lokalangivelser.

Gullstånds var en av de växter som på grund av sin sällsynthet blev upptagen på Projekt Linnés lista över hotade kärlväxter. När projektet redovisade artens status 1982 fanns endast ett fåtal lokaler med i redovisningen. Undertecknad gjorde därför en specialinventering av gullstånds längs Helgeås nedre lopp 1983 som finns publicerad i *Svensk Botanisk Tidskrift* 78 (1984). Inventeringen gjordes med ambition att vara heltäckande och resulterade i de närmare 30 lokaler som finns redovisade i **tabell 2** och karterade på **karta 2 a-b**.

1989 startade Lunds Botaniska Förenings pågående inventeringsprojekt av Skånes flora. Under inventering av de rutor á 2,5 x 2,5 km som berör Helgeås nedre lopp har en mängd noteringar av gullstånds kommit in och registrerats i Projekt Skånes Floras databas. Dessa noteringar finns redovisade i **tabell 3** och karterad på karta **3 a-b**.

Projekt "Gullstånds i Kristianstads Vattenrike"

Uppskattningsvis finns mer än 95 % av den totala nordiska förekomsten av gullstånds i Kristianstads Vattenrike. Detta gör det särskilt viktigt att hänsyn tas till växten vid framtida restaureringsåtgärder inom Vattenriket så att rika och livskraftiga bestånd även ska kunna finnas kvar i framtiden. Växten förefaller känslig för hävd och gynnades troligen när allt fler ängsmarker längs Helgeå lämnades åt igenväxning under 1900-talet. Å andra sidan kan den förväntas missgynnas om igenväxningen blir alltför kraftig.

Genom det senaste decenniets naturvårdsåtgärder har arealen välhävdade marker i Vattenriket åter ökat och på vissa ställen kan det tänkas uppstå en konkurrenssituation mellan gullstånds biotopkrav på ena sidan och andra naturvårdsintressen på den andra sidan. För att få en bild av gullstånds aktuella status i Vattenriket och få ett underlag för bedömning av genomförda så väl som framtida naturvårdsprojekt, gjorde undertecknad med stöd av Ekomuseum Kristianstad Vattenrike en ny inventering av gullstånds sommaren 2000.

Inventeringen 1983 gjordes innan Kristianstads Vattenrikes restaureringsåtgärder påbörjades och kan därför, tillsammans med den nya inventeringen, tjäna som ett lämpligt underlag för bedömning av förändringar i frekvens och status av gullstånds under de 17 år som förflutit. I stället för att försöka göra en ny totalinventering valdes 6 områden ut för närmare inventering. Områdena valdes ut med tanke på att de skulle vara väl geografiskt fördelade, vara

någorlunda lättillgängliga för att underlätta framtida uppföljning samt om möjligt spegla olika hävdförhållanden. Följande områden enligt **karta 4 a-b** valdes ut:

- I **Norra Lingenäset**. - Ohävdad 1983; år 2000 ohävdad men med planer på framtida bete.
- II **Helgeå i centrala Kristianstad från Araslövssjön till åns utflöde i Hammarsjön**. - Förutom "parkskötsel" etc till större delen ohävdad 1983 liksom år 2000.
- III **Kvarnäsviken** - Hävdad genom bete 1983, ohävdad år 2000.
- IV **Håslövs ängar**. Hävdad genom bete 1983 liksom år 2000.
- V **Pulken**. Delvis ohävdad, delvis svagt bete 1983. År 2000 kraftigare hävdad genom bete.
- VI **N Gropahålet (Lille sjö)**. Ohävdad 1983 liksom år 2000.

Metodik

Alla utvalda områden inventerades under augusti 2000 där lokalernas lägen och utbredning fastställdes med GPS. Oftast var mottagningsförhållandena goda med en felmarginal på ca 5 meter. På alla områden utom område II räknades antalet blomstjälkar på samma sätt som 1983. Att kartlägga frekvensen på annat sätt är svårt, då gullstånds oftast växer i grupper och bestånd där det förefaller mer eller mindre ogörligt att fastställa hur många genetiska individer en lokal utgörs av. För de flesta dellokaler inom område II, som till största del inventerades från båt, har endast beståndens storlek angivits. Dock räknades antalet blomstjälkar på ett avgränsat område inom den rikaste dellokalen Härlövs ängar.

Resultat

I bilaga redovisas resultaten av inventeringen område för område. Som framgår av denna kunde antalet blomstjälkar på de flesta lokalerna räknas i ett mångdubbelt antal år 2000 jämfört med 1983. Det gäller områdena I Norra Lingenäset, II Kristianstad och VI N Gropahålet, som alla var ohävdade 1983 och är så än idag, och område III Kvarnäsviken, som var väl hävdad 1983 men idag är ohävdad sedan några år tillbaka. I område IV Håslövs ängar har möjligen antalet blomstjälkar minskat något, kanske som följd av ett något högre betetryck. Växtlokalen får dock fortfarande betecknas som svagt hävdad. Det enda område där antalet blomstjälkar minskat påtagligt är område V Pulken. 1983 var Pulken svagt hävdad eller ohävdad, men hävdas idag relativt väl.

Arealmässigt förefaller inte gullstånds ha ökat inom de undersökta områdena. Möjligen har någon dellokal inom område II tillkommit, men dessa bestånd kan även ha förbisetts under inventeringen 1983. Att antalet blomstjälkar ökat påtagligt på alla ohävdade lokaler måste därför bero på: antingen har arten ökat kraftigt inom lokalen eller erbjöd år 2000 särskilt gynnsamma förhållanden för gullstånds med en osedvanlig rik blomning till följd. Endast en årlig uppföljning av de utvalda områdena kan ge svar på denna fråga.

1983 var område V Pulken den rikaste lokalen för gullstånds längs Helgeås nedre lopp. I år kunde endast drygt en 1/10 av det antal blomstjälkar som då noterades räknas in. Detta tyder på att gullstånds är känslig för mera intensiv hävd. Kanske minskar det faktiska antalet individer eller möjligen är det endast antalet blomstjälkar som förmår komma i blomning som hålls nere genom betet. Att gullstånds fortfarande förekommer inom samma område på Pulken som tidigare, men med ett betydligt mindre antal blomstjälkar, kan tyda på att förhållandet är det sistnämnda. Att gullstånds är en hävdkänslig art ger även område II en viss antydning om. Här förekommer gullstånds rikligt enbart på ohävdade biotoper. På exempelvis Isteräset, som utgöres av stor väldävdade marker, står gullstånds inte att finna.

Slutsatser

Alla undersökningar tyder på att gullstånds är en art som lever i högönskelig välmåga i Kristianstads Vattenrike och att den även ökat under senare delen av 1900-talet. Under det senaste decenniet har den blivit noterad på många lokaler vilket framgår av **karta 5 a-b**. Med en fortsatt varierad markanvändning inom Vattenriket ter sig därför framtiden ljus för arten. Även om gullstånds är en växt känslig för hävd, kommer knappast framtida restaureringsåtgärder utgöra något konkret hot mot den. Möjligheterna till ökad hävd lär knappast förslå mot den växtkraft som finns i Vattenriket. Dock kan några påpekanden lämnas: a. Om betesarealen vid Norra Lingenäset ska utökas bör antingen området med gullstånds undantagas tills vidare eller hävden anpassas på ett sätt som inte missgynnar arten. b. Skötseln av strandskoningarna i Kristianstad bör anpassas till de rika förekomsterna av gullstånds. I stället för att huggas av i förtid, borde dessa upphöjas till attraktioner för staden. En senareläggning av klippningen skulle även gynna många andra intressanta växter på och invid strandskoningarna. c. För att följa den framtida beståndsutvecklingen och få möjlighet att sätta in lämpliga åtgärder i tid, bör de utvalda områdena med gullstånds kontrolleras varje år.

I Norra Lingenäset

Intill Norra Lingenäsets naturreservat växer gullstånds i ett ca 1 hektar stort område som börjar 125 meter SSV om fågeltornet i reservatet. Växtlokalen utgöres av ett ohävdad översvänningsområde som domineras av rörflen *Phalaris arundinacea* och vasstarr *Carex acuta* omgivet av tätare buskage av gråvide *Salix cinerea* och mera högvuxna vassar. Gullstånds växer inom RUBIN-koordinaterna 3D3j 2106, 2107, 2206 och 2207 och lokalen begränsas av följande punkter enligt Rikets Nät (noggrannhet 4 meter):

6217244/1395706

6217232/1395737

6217174/1395748

6217154/1395733

6217193/1395726

6217145/1395720

6217188/1395637

6217218/1395646

6217145/1395715

6217110/1395722

Antal blomstjälkar 5 augusti 2000: 1125 stycken

Antal blomstjälkar 1983: 238 stycken

Kommentar: Lokalen har troligen inte hävdats sedan 1930-talet. Visuellt ser området ut som för 17 år sedan. Någon märkbar igenväxning kan inte märkas och gullstånds växer inom samma område nu som då.

II Helgeå mellan Araslövssjön och Hammarsjön

Den 3 augusti 2000 inventerade Sven-Erik Magnusson och undertecknad förekomsten av gullstånds utmed den ca 6 kilometer långa sträckan av Helgeå från dess utlopp ur Araslövssjön till det västra inloppet i Hammarsjön drygt 1 kilometer SSO motorvägsbron i Kristianstad.

Gullstånds inventerades per båt och blev funnen med närmare 30 förekomster som redovisas i bilaga. Vattenståndet i Helgeå var 18 cm över havet vid såväl Kanalhuset som vid Lillö (manuellt avläst). Alla lägesbestämningar gjordes med GPS och lägena anger läget i båten för lokal 1-28. Lägesangivelserna av växtlokalerna i RUBIN har därför i några fall justerats så att förekomsterna hamnar i rätt hektarruta. Under hela inventeringen var GPS-mottagningen god och visade en noggrannhet på 5 meter. Lägena för lokal 29 och 30 bestämdes på land den 5 augusti liksom begränsningspunkterna för lokal 28 åt söder. Just lokal 28 utgör kärnområdet för gullstånds utmed den undersökta sträckan. Här finns gullstånds mycket rikligt (många 1000 blommande stjälgar) i ett ca 7 hektar stort område från punkt 6212779/1395954 enligt Rikets Nät strax väster om Härlövsängabron och längs ån till punkt 6212538/139669 vid den lilla rännans utlopp mittemot Tivolibadet i Kristianstad. Åt söder begränsas området av punkterna:

6212583/1396358;	6212625/1396305;	6212666/1396252;	6212655/1396218,
6212677/1396173,	6212580/1396351,	6212571/1396378,	6212569/1396395,
6212545/1396401,	6212538/1396410,	6212529/1396438,	6212520/1396502,
6212530/1396501,	6212505/1396507,	6212501/1396507,	6212485/1396491,
6212393/1396575.			

Antal blomstjälkar 5 augusti 2000: Uppskattningsvis sammanlagt flera 10 000-tals stjälgar, huvuddelen på lokalerna 23 och 28.

Antal blomstjälkar 1983: 2837 stycken blomstjälkar noterades inom detta område 1983.

Kommentar: I augusti 2000 hade gullstånds en osedvanlig god blomning och kunde även noteras på flera dellokaler där den inte iaktogs 1983. Man kan notera att flertalet förekomster inom området finns på ohävdad mark. Exempelvis saknas gullstånds på stränderna längs Isterinäset som är väl hävdad av betesdjur. De enda dellokalerna som uppvisar lägre blomning 2000 jämfört med 1983 är de som är belägna vid strandskoningarna i centrala Kristianstad (lokalerna 11-18). Exempelvis kunde endast ett fåtal blommande stänglar ses i år längs skoningen i Tivoliparken. Orsaken till detta är utan tvekan att vegetationen längs skoningarna slås alltför tidigt på växtsäsongen. Gullstånds finns fortfarande rikligt vid Tivolibadet och norrut till kanalutloppet vid Kanalhuset. För framtiden är det viktigt att nödvändig hänsyn tas till förekomsterna med tanke på den exploatering som nu pågår längs denna sträcka av Helgeå.

Provyta: Inom den stora gullståndslokalen på Härlövsängar (lokal 28) har en yta på ca 140 kvadratmeter valts ut och inom denna yta räknades alla blommande stjälgar 2000-08-30. Området ligger ca 150 m OSO Härlövsängaledens bro över Helgeå och 30-40 meter söder om den lilla kanalen Ytan begränsas av punkterna 6212658/1396273, 6212661/1396255, 6212671/1396263 och 6212669/1396253. Noggrannhet 3 meter. Sammanlagt noterades 580 blommande stjälgar i flera grupper inom ytan som i övrigt domineras av vasstarr *Carex acuta*, snårvinde *Calystegium sepium*, rörflen *Phalaris arundinacea* och jättegröe *Glyceria maxima*. Bestånden av gullstånds var om möjligt ännu rikare utanför provytan åt norr mot lilla kanalen.

III Kvarnäsvisken O Håslövs tegelbruk

Här växer gullstånds mer eller mindre rikligt utmed en lång sträcka av stranden i ganska högvuxen vegetation av vasstarr *Carex acuta*, vass *Phragmites australis*, rörflen *Phalaris arundinacea* etc. Lokalen begränsas mot norr av sumpskog och videbuskage. Hävden har upphört sedan några år tillbaka. Lokalen är belägen inom RUBIN-koordinaterna 3E1a4605, 4705, 4704, 4703 och delförekomsterna begränsas av följande punkter enligt Rikets Nät, noggrannhet 6 meter:

6209683/1400549	722 blommande stjälar
6209694/1400539	
6209710/1400516	
6209693/1400503	
6209709/1400500	
6209714/1400486	
6209700/1400471	
6209722/1400472	
6209740/1400459	
6209757/1400443	
6209753/1400428	

6209758/1400396	145 blommande stjälar
6209756/1400368	
6209758/1400342	

6209756/1400302	30 blommande stjälar
-----------------	----------------------

Totalt antal blommande stjälar 2000-08-15: 897 stycken

Antal blommande stjälar 1983: 302 stycken

Kommentar: Antalet blommande stjälar har ökat kraftigt i förhållande till 1983. Området var då väl hävdad men är nu, sedan några år tillbaka, ohävdad. Igenväxningen längs stranden är dock ännu måttlig.

Inom koordinaterna 3E1a4507, 4508 S Håslövs tegelbruk (markerat med en ring på kartan) där 29 blommande stjälar noterades 1983 kunde inte ett enda individ upptäckas i år. Denna lokal är väl hävdad fram till kanalen (norr-nordväst därom är numera ohävdad).

IV Håslövs ängar

Lokalen är belägen i den nordvästra delen av naturreservatet ca 800 m VNV reservatets parkeringsplats inom RUBIN-koordinaterna 3E1a4104, 4205, 4105. Området är betat av nötkreatur och även några hästar finns i fällan. Gullstånd växer i ett blött område dominerat av vass *Phragmites australis*, jättegroe *Glyceria maxima*, rörflen *Phalaris arundinacea*, kalmus *Acorus calamus* och vasstarr *Carex acuta*. Antalet ex minskar längs stranden mot norr där den begränsas av en trädunge. Vegetationen är högvuxen och endast bitvis mera tydligt påverkad av hävden. Dock finns åtskilliga kostigar på lokalen och djuret tycks gärna dra sig mot sjökanten. Området begränsas av följande punkter enligt Rikets Nät, noggrannhet 5 meter:

6209164/1400496
6209169/1400476
6209165/1400430
6209208/1400531
6209222/1400541
6209246/1400519
6209258/1400510
6209280/1400507
6209295/1400510

Antal blomstjälkar 2000-08-15: Inom detta område fanns 400-500 blommande stjälkar av gullstånds. Den exakta räkningen stördes efter 400 stjälkar av ystra och nyfikna "sjökor". På punkt 6209188/1400543 fanns ett blommande ex.

Antalet blommande stjälkar 1983: 850 st.

Kommentar: Området ser i stort sett likadant ut som 1983 och lokalens storlek förefaller vara densamma även om antalet blommande stjälkar var något lägre, troligen en följd av den hävd som trots allt finns på lokalen.

På koordinaten 3E1a4207 (markerat med en ring på kartan) där 14 blommande stjälkar noterades 1983, kunde inga upptäckas i år. Här är vegetationen väl hävdad.

V Pulken

Gullstånds växer i den södra delen av det vidsträckta Pulken-området och här finns den på många dellokaler över ett stort fuktigt område. På de flesta dellokalerna finns endast ett fåtal blomstjälkar. Rikligast förekommer den på dellokalerna H och M. På dellokal H utgöres av ett drygt hektar stort välhävdad fuktängsområde med vass och starr som dominanter. Gullstånds står relativt glest och stjälkarna är påfallande korta, ibland avbetade. Dellokal M domineras av rörflen *Phalaris arundinacea* och vass *Phragmites australis* och är svagt hävdad (visar endast omärkliga spår av hävd). "Ohävden" beror troligen på att detta område omges av en mycket blöt och sumpig bård som betesdjuren ogärna ger sig över.

Dellokalerna/områdena finns på eller begränsas av följade punkter enligt Rikets nät, noggrannhet 4-5 meter:

	Rikets nät	RUBIN	Antal blomstjälkar
A	6195910/1399813	2D9j0948	5
B	6195881/1399780	2D9j0847	7
C	6195908/1399759	2D9j0947	3
D	6195844/1399913	2D9j0849	15
E	6195823/1399986	2D9j0849	14
F	6195898/1400025	2E9a0800	30
G	6195924/1400042	2E9a0900	24
H	6195956/1400023 6196009/1399974 6196019/1399969 6195938/1400018 6195942/1399957 6195897/1399994 6195909/1399956 6195980/1399924 6195965/1399908 6195944/1399915 6195895/1399952 6195897/1399902	2E9a0900 2D9j1049 2D9j1049 2E9a0900 2D9j0949 2D9j0849 2D9j0949 2D9j0949 2D9j0949 2D9j0949 2D9j0849 2D9j0849	219
I	6195894/1399880	2D9j0848	1
J	6195820/1399892	2D9j0848	1
K	6195758/1399933	2D9j0749	5
L	6195787/1399881	2D9j0748 2D9j0747	20-(ca 100m V p. några 10-tal ex, även V de tidigare noterade)

M	6195893/1399575	2D9j0845	289
	6195880/1399578	2D9j0845	
	6195889/1399550	2D9j0845	
	6195874/1399565	2D9j0845	
	6195849/1399571	2D9j0845	
	6195839/1399552	2D9j0845	
	6195877/1399524	2D9j0845	
N	6195911/1399473	2D9j0944	1
O betet	6195956/1399390	2D9j0943	10 ex i ohävdad strandkant utanför
P	6196228/1399230	2D9j1242	3 ex i betad åkant

Antal blomstjälkar 2000-08-09: 647 stycken.

Antalet blommande stjälkar 1983: 5650 stycken.

Kommentar: 1983 var Pulken den rikaste lokalen för gullstånds längs Helgeå. Trots att årsmånen på andra lokaler föreföll vara mycket god för arten år 2000, fanns här nu endast ett starkt reducerat antal stjälkar. 1983 var Pulken svagt hävdad eller bitvis ohävdad. Efter senare års restaureringsåtgärder är numera större delen av området väl hävdad. Minskningen av antalet blommande stjälkar av gullstånds beror troligen på den mera intensiva hävden. Dock finns gullstånds kvar över samma område som tidigare och bör med det betestryck som råder ha goda möjligheter att överleva i området även om den inte får möjlighet att "luxurera" som tidigare. Den nuvarande hävden är dessutom oundgänglig för att andra hotade arter och biotoper ska kunna finnas kvar inom Pulken-området.

IV Norr Gropahålet (Lille sjö)

Lokalen är belägen 600 m OSO Ängagården inom området:

Rikets nät	RUBIN
6194404/1401122	2E8a4411
6194416/1401133	2E8a4411
6194440/1401115	2E8a4411
6194446/1401117	2E8a4411
6194425/1401102	2E8a4411

noggrannhet 4-7 meter

Här växer gullstånds inom ett ca 40 meter långt och 30 meter brett område strax V alsumpskogen som här bildar en 50 meter bred bård längs vägen mellan Yngsjö och Gropahålet. Närmast sumpskogen växer gullstånds i en högörtsäng dominerad av älggräs *Filipendula ulmaria*, knölsyska *Stachys palustris*, jätTEGRÖE *Glyceria maxima*, hampflockel *Eupatorium cannabinum*, videört *Lysimachia vulgaris*, vattenmynta *Mentha aquatica*, bredkaveldun *Typha latifolia* och vattenpilört *Polygonum amphibium*. Högörtsängen är ganska smal och gullstånds trivs även inne i det tätare vassbältet mot Helgeå.

Antal blomstjälkar 7 augusti 2000: 292 stycken

Antal blomstjälkar 1983: 33 stycken

Kommentar: Området är ohävdad nu liksom 1983 och har till synes inte växt igen ytterlligare under de år som gått. Antalet blommande stjälkar har emellertid ökat kraftigt under dessa år, möjligen till följd av en osedvanlig god årsmån år 2000.